

Розділ 5

ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 347.91/.95

С. О. КОРОЄД

ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯ ЯК ПЕРВИННИЙ ЕЛЕМЕНТ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Здійснюється характеристика процесуальної дії та її місце як первинного елемента в структурі цивільного процесу. Процесуальна дія розглядається, з одного боку, як підстава виникнення цивільних процесуальних правовідносин, а з іншого боку, як засіб здійснення суб'єктами своїх процесуальних прав і обов'язків. Обґрунтовано, що процесуальні дії в цивільному процесі зумовлені специфікою цивільних процесуальних правовідносин. Доведено взаємопов'язаність і взаємозалежність процесуальних дій суду та процесуальних дій учасників процесу. Водночас визначено різні цілі таких дій: для суду вони є правосудними, а для сторін – спрямовані на реалізацію їх матеріальної та (або) процесуальної заінтересованості.

Ключові слова: *цивільний процес, процесуальна дія, процесуальна діяльність, цивільні процесуальні правовідносини, суд, учасники процесу, права, обов'язки, цілі.*

Короєд С. А. Процессуальное действие как первичный элемент гражданского процесса

Осуществляется характеристика процессуального действия и его месту в качестве первичного элемента в структуре гражданского процесса. Процес-

суальное действие рассматривается, с одной стороны, как основание возникновения гражданских процессуальных правоотношений, а с другой стороны, как средство осуществления субъектами своих процессуальных прав и обязанностей. Обосновано, что процессуальные действия в гражданском процессе обусловлены спецификой гражданских процессуальных правоотношений. Доказано взаимосвязанность и взаимозависимость процессуальных действий суда и процессуальных действий участников процесса. В то же время определены различные цели таких действий: для суда они правосудные, а для сторон - направлены на реализацию их материальной и (или) процессуальной заинтересованности.

Ключевые слова: гражданский процесс, процессуальное действие, процессуальная деятельность, гражданские процессуальные правоотношения, суд, участники процесса, права, обязанности, цели.

Koroed Sergij. Remedial action as a primary element of civil procedure

It is carried out characteristic of procedural action and its place as the primary element in the structure of civil procedure. Remedial action is considered, on one hand, as the foundation of civil procedural legal relationships, and on the other hand, as a means of implementation of subjects of their procedural rights and obligations. It is justified that the procedural actions in the civil proceedings are due to the specifics of civil procedural legal relationships. It is proved interrelatedness and interdependence of court procedural actions and legal procedural actions of participants of litigation. At the same time it is determined the different objectives of such actions: for the court they are rightly, and for parties – they are aimed at the realization of their material and (or) the procedural interest.

Keywords: civil procedure, procedural action, procedural activities, civil procedural legal relationships, court, participants of litigation, rights, responsibilities, purposes.

В своїх попередніх дослідженнях ми вже висловлювались з приводу неоднозначного погляду науковців на зміст понять «цивільний процес» і «цивільне судочинство» та їх співвідношення між собою (як тотожних і одночасно різних за змістом понять). Було встановлено, що «цивільний процес» визначається науковцями двояко: по-перше, як порядок вчинення процесуальних дій, тобто як встановлені законом правила поведінки суду та інших учасників процесу; а по-друге, як процесуальна діяльність (сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу) щодо розгляду і вирішення цивільних справ. Нами було обґрунтовано, що оскільки за змістом положень ЦПК процес «починається», «виникає», «здійснюється», «складається з ряду дій», то це вказує на те, що процес

є динамічним явищем, тобто діяльністю (сукупністю різнопланових процесуальних дій)¹.

В юридичній літературі також стверджується, що цивільний процес за своїм змістом завжди включає процесуальну діяльність суду, діяльність учасників цивільного судочинства, яка має певний зміст і процесуальну форму вираження та проводиться у відповідній послідовності, у певному порядку, встановленому нормами цивільного процесуального права. Тобто, це взаємодія процесуальної діяльності і процесуальних відносин, упорядкована в процесуальній формі².

У зв'язку з цим, саме цивільна процесуальна діяльність перебуває в центрі об'єкту дослідження науки цивільного процесуального права, задає вектор її розвитку і появу нових наукових доктрин в цивільному процесі, визначає прикладне значення науки тощо.

Водночас поділ цивільної процесуальної діяльності можна проводити на різних рівнях. З огляду на загальновизнане існування двох частин цивільного процесу, такими рівнями буде: а) вирішення спору і б) виконання (реалізація) судового рішення. В межах цих двох частин знаходяться стадії. Так, на рівні "вирішення спору" виділяють зазвичай стадії відкриття провадження, підготовку справи до розгляду і судовий розгляд. На рівні "виконавчого провадження": відкриття, здійснення заходів примусового виконання та закінчення.

Отже, розвиток цивільної процесуальної діяльності характеризується стадійністю. Проте, первинним елементом цивільної процесуальної діяльності, незалежно від її рівнів і стадій, все ж залишається процесуальна дія. Адже, як ще зазначав Є.О. Нефедьєв, саме окремі ланки (дії), що слідують одна за одною у часі та складають течію, утворюють діяльність³.

У науці цивільного процесуального права дія розглядається переважно в якості передумови виникнення процесуальних відносин. Причому мова йде не про правову або процесуальну дію, а про дію як підставу виникнення правовідносин. Тому вивчення (дослідження) проводиться в більшості випадків цивільних процесуальних правовідносин, а процесуальна дія залишається без уваги, на що вже звертали увагу вчені-процесуалісти⁴. Хоча сам по собі термін «процесуальна дія» чинний ЦПК України використовує як в однині (наприклад, ч. 5 ст. 70, ч.ч. 2, 3 ст. 73, ч. 3 ст. 75, ч. 2 ст. 48), так й

множині (наприклад, ч. 1 ст. 90, ч. 10 ст. 130), розглядаючи її в якості первинного елемента цивільного процесу. Так само законодавець використовує термін «дія» в Законі України «Про виконавче провадження».

Тому процесуальна дія, являючи собою конкретні заходи (вчинки, рішення), які здійснюються в цивільній процесуальній формі, об'єднуючись в стадії та утворюючи цивільний процес, будучи первинним елементом останнього, має стати предметом самостійного дослідження з метою вироблення методологічних передумов для всіх сучасних цивільних процесуальних досліджень, що й ставить за мету наша стаття.

Одразу з варто зауважити, що з огляду на теорію цивільних процесуальних правовідносин, обов'язковим суб'єктом цих відносин завжди є суд. Але, разом з тим, характерною властивістю процесуальних дій є те, що вони можуть вчинятися учасниками процесу без безпосередньої присутності та активної участі суду, хоча такі дії обов'язково мають бути спрямовані до суду (наприклад, це стосується таких ключових процесуальних дій, як подання позовних та інших заяв до суду, подання поза судовим засіданням доказів та клопотань)⁵.

При цьому, наприклад Є.В. Васьковський, вважав, що до числа процесуальних дій у власному розумінні слова не належать дії інших осіб, які беруть участь у провадженні (свідків, експертів, священників, перекладачів та ін.). Їх дії, як вважав вчений, можуть називатися процесуальними лише в широкому, не технічному сенсі⁶.

Проте, аналіз положень ч. 5 ст. 70, ч.ч. 2, 3 ст. 73, ч. 3 ст. 75, ч. 1 ст. 90 ЦПК України, в яких використовується термін «процесуальна дія», свідчить, що процесуальну дію варто розглядати не тільки як підставу виникнення цивільних процесуальних правовідносин, а й як засіб здійснення його суб'єктами своїх процесуальних прав і обов'язків (в тому числі й процесуальних обов'язків сторони, свідка і експерта тощо). Саме такий зміст в процесуальну дію почали вкладати теоретики права⁷.

Варто зауважити, що в науці цивільного процесуального права на різних етапах її розвитку, починаючи з дореволюційних часів, окремі вчені в своїх роботах також досліджують питання розуміння процесуальної дії. Так, зокрема, дореволюційний процесуаліст

Є.В. Васьковський зазначав, що як суд, так й сторони спору здійснюють, в силу належних їм процесуальних прав, різні дії: сторони спору, наприклад, подають папери, заявляють усно клопотання, повідомляють факти, наводять докази; суд читає змагальні папери, допитує свідків, ухвалює постанови і т.д. Всі такі дії суб'єктів процесу, за висновком Є.В. Васьковського, заслуговують назви процесуальних. Отже, під процесуальними діями в точному сенсі слова, на думку вченого, потрібно розуміти дії суб'єктів процесу, що здійснюються ними з метою здійснення своїх процесуальних прав⁸.

М.А. Гурвич під процесуальною дією розглядав будь-яку дію, що вчиняється в здійснення процесуальних прав і обов'язків⁹. В.Н. Щеглов вважав, що процесуальними можуть бути тільки ті дії, які передбачені нормами цивільного процесуального права і мають цивільні процесуальні наслідки¹⁰.

На думку І.А. Жеруоліса, одні і ті самі процесуальні дії можуть бути як юридичними фактами, що породжують процесуальні правовідносини, так і процесуальними діями, в формі яких реалізуються права і обов'язки суб'єктів цивільного процесу¹¹.

При цьому, як слушно зауважував М.Й. Штефан, процесуальні дії суб'єктів правовідносин не можуть бути об'єктом відносин, оскільки вони не є тією категорією, з приводу якої виникають самі відносини. Процесуальні дії входять до змісту процесуальних правовідносин і водночас є юридичними фактами, що спричиняють виникнення, розвиток і припинення цивільних процесуальних правовідносин¹².

Як вже було зазначено нами вище, процесуальні дії об'єднуються в певні групи, стадії, частини, а в підсумку становлять цивільну процесуальну діяльність. Будь-яке об'єднання процесуальних дій обумовлене перш за все спільністю їхніх цілей. Це стосується як усієї цивільної процесуальної діяльності, що має єдину мету, так і двох основних частин (вирішення спору і виконання судового рішення), а також стадій цивільного процесу. Саме мета передусім об'єднує процесуальні дії в певні групи. Інші фактори також мають значення при формуванні тієї чи іншої групи, але все ж є другорядними порівняно з цільовими установками.

Мета в цьому випадку також визначає ефективність цивільного процесуального регулювання, регламентація якого не обмежується

визначенням загального порядку цивільного судочинства в окремих стадіях. Особливість правового регулювання цивільних процесуальних відносин полягає і в тому, що правовій регламентації підлягає кожна процесуальна дія суду, який здійснює правосуддя в цивільних справах, кожна процесуальна дія учасника цивільного процесу (позивача, відповідача, свідка і т.д.). При цьому, цивільне процесуальне законодавство визначає допустимі процесуальні дії в цивільному процесі, послідовність здійснення процесуальних дій суб'єктами процесуальної діяльності, а також обов'язкове документальне їх оформлення у відповідних процесуальних актах – ухвалах, рішеннях, протоколах і т.д.)¹³.

Такі допустимі процесуальні дії передбачені цивільною процесуальною формою, яка, виступаючи регламентом цивільної процесуальної діяльності, передбачає оптимальний для здійснення тих чи інших цивільно-процесуальних дій визначений законом порядок, що містить єдину програму цивільної процесуальної діяльності, спрямовану на реалізацію її головного завдання, – справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави¹⁴.

І як раз механізм стадійного руху цивільної справи, взаємозв'язку процесуальних дій суб'єктів процесуальної діяльності та їх документального оформлення утворює цивільний процес (цивільне судочинство) як встановлений законом порядок розгляду і вирішення цивільних справ¹⁵.

При цьому, процесуальні дії утворюють цивільний процес не безпосередньо, а через відповідні стадії, під якими розуміють сукупність процесуальних дій суду, учасників процесу, спрямованих на певну процесуальну мету (порушення справи, підготовка справи до судового розгляду та ін.)¹⁶. А це означає, що самотійна процесуальна дія має не лише власну самотійну мету, а ще й спільну мету з іншими процесуальними діями, на досягнення якої спрямована відповідна стадія процесу.

Наведені вище характеристики процесуальної дії дозволяють виділити такі її основні властивості. Процесуальні дії вчиняються як судом, так й іншими суб'єктами цивільних процесуальних пра-

вовідносин, які передбачені нормами ЦПК. Будучи передумовою виникнення цивільних процесуальних правовідносин, процесуальні дії водночас є способами здійснення процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків. Адже, з огляду на зобов'язуючий тип правового регулювання (тип загальної заборони), суд та інші суб'єкти цивільних процесуальних відносин можуть вчиняти в процесі не будь-які дії, які забажають або будуть в них заінтересованими задля досягнення бажаної для себе мети процесу (адже, як відомо, у сторін цілі одні, пов'язані із задоволенням як матеріального, так й процесуального інтересу, а у суду – інші – правосудні), а лише ті, які їм дозволяє вчинити процесуальний закон, тобто ті дії, які випливають зі змісту та є необхідними для здійснення їх процесуальних прав, виконання процесуальних обов'язків чи здійснення правосудних функцій, з урахуванням загальнопроцесуальних засад судової діяльності.

Водночас, незважаючи на єдині засади, на яких мають ґрунтуватися процесуальні дії та єдину цивільну процесуальну форму, якій процесуальні дії підпорядковані, варто виокремити окремі ключові моменти, які відрізняють характер і зміст процесуальних дій учасників процесу від процесуальних дій суду. Як відомо, процесуальні права для суду, є його обов'язком. А відтак, для суду визначені процесуальним законом процесуальні дії є обов'язковими, на відміну від процесуальних дій учасників процесу, які вчиняють такі дії в переважній більшості випадків саме з метою реалізації своїх процесуальних прав, а не задля здійснення процесуальних обов'язків. А відтак, з огляду на диспозитивні засади цивільного процесуального законодавства та приватноправову основу цивільних справ, процесуальні дії сторін переважно є необов'язковими.

Крім того, з огляду на теорію цивільних процесуальних відносин, суд є обов'язковим їх суб'єктом, з яким ці відносини і виникають. А відтак, вбачається очевидна процесуальна пов'язаність процесуальних дій сторін із процесуальними діями суду, адже без вчинення останнім певних дій кінцева реалізація процесуальних прав учасників процесу неможлива. Але тут можна вести мову й про зворотній зв'язок, адже з огляду на принцип диспозитивності та відсутності судової ініціативи (активні сторони – пасивний суд), ініціювати цивільну процесуальну діяльність в конкретній справі

можуть лише заінтересовані особи, а не суд. Більше того, протягом всього розгляду справи передумовою вчинення судом певних процесуальних дій мають бути відповідні дії учасників процесу (заявлення клопотань, відводів, подача апеляційних скарг тощо).

Таким чином, будучи первинним елементом цивільного процесу та підпорядкованим єдиній цивільній процесуальній формі, процесуальні дії в цивільному процесі зумовлені специфікою цивільних процесуальних правовідносин, що визнає взаємопов'язаність і взаємозалежність процесуальних дій суду та процесуальних дій учасників процесу, хоча й цілі таких дій різняться: для суду вони є правосудними, а для сторін – спрямовані на реалізацію їх матеріальної та (або) процесуальної заінтересованості. Таке розуміння правової природи процесуальних дій має важливе значення для подальших процесуальних досліджень не лише цивільної процесуальної форми, а й питань ефективності цивільного судочинства, визначення оптимальної моделі цивільних процесуальних правовідносин.

1. *Короєд С. О.* Цивільний процес та цивільне судочинство: концепція уніфікованого розуміння понять // Держава і право: зб. наук. праць. Серія Юридичні науки. 2016. Вип. 73. С. 247-258. 2. *Штефан М. Й.* Цивільний процес: підручник. Київ, 2001. С. 9; *Телінко В. Е.* Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Станом на 01.11.2010 р. / за ред. Притики Ю. Д. Київ: Центр учбової літератури, 2011. С. 25. 3. *Нефедьев Е. А.* Избранные труды по гражданскому процессу. Краснодар, 2005. С. 241. 4. *Гражданский процесс: учебник / под ред. М. К. Треушникова.* Москва, 2009. С. 86. 5. *Островська Л. А.* Визначення поняття процесуальної дії в контексті компенсації витрат на правову допомогу у цивільних справах // Адвокат. 2012. № 4 (139). С. 26. 6. *Васьковський Е. В.* Учебник гражданского процесса; под редакцией и с предисловием В. А. Томсинова. Москва: Издательство "Зерцало", 2003. С. 185. 7. *Лукьянова Е. Г.* Теория процессуального права. Москва, 2003. С. 192. 8. *Васьковський Е. В.* Цит. работа. С. 184. 9. *Гурвич М. А.* Гражданские процессуальные правоотношения и процессуальные действия // Избранные труды. Т. 2. Краснодар, 2006. С. 53. 10. *Щеглов В. Н.* Гражданское процессуальное правоотношение. Москва, 1966. С. 78. 11. *Жеруолис И. А.* Сущность гражданского процесса // Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. 2006-2007. № 5. С. 480. 12. *Штефан М. Й.* Цивільне процесуальне право України: академічний курс. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. С. 97-98. 13. *Цивільне процесуальне право України / за ред. В. В. Комарова.* Харків, 1999. С. 18. 14. *Короєд С. О.* Процесуальне забезпечення ефективності цивільного судочинства: монографія. Київ: "МП Леся",

2013. С. 65-66. **15.** *Громадянський процес: учебник / под ред. проф. Комарова В. В.* Харків: ООО "Одиссей", 2001. С. 28. **16.** *Комаров В. В.* Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України. Харків: Право, 2012. С. 47.

Koroed Sergij. Remedial action as a primary element of civil procedure.

It is justified that civil litigation is a dynamic phenomenon that is the activity (diverse set of proceedings). In this regard, it is civil procedural activity in the center of the object of research in science of civil procedural law, that sets the vector of its development and the emergence of new scientific doctrines in civil proceedings, defines practical value of science and more. In the science of civil procedural law action is seen mainly as predictors of procedural relations. And it is not about legal or procedural action, and about action as the basis of emergence of relationships. Therefore, the study (research) is performed in most of the civil procedural relations and procedural action left unattended, and that fact has already drawn the attention of scientists.

Thus, a procedural action representing specific events (actions, decisions) which are carrying out in civil procedural are forming in stages and are creating a civil process, as a primary element of the latter should be the subject of independent research in order to develop methodological conditions for all modern civil procedural studies which is the purpose of our article.

It is highlighted the following main characteristics of procedural action. Procedural actions committed by the court as well as other subjects of civil legal proceedings, which are provided by the Civil Procedural Code. As a prerequisite of civil legal proceedings, procedural actions in the same time are ways to exercise procedural rights and fulfill procedural obligations. Indeed, given the binding (total ban) type of legal regulation, court and other participants of civil procedural relations can not perform, during the process, all actions they want or interested in to achieve the desired purpose of a process (as it is known that the parties have its purpose - both material and procedural interest, and court have the other purpose - justice), but only those that they allowed to commit under procedural law, that are the actions arising from the content and are required for them to exercise their procedural rights, implementation of procedural obligations or for them to exercise justice functions with the general procedural principles of judicial activities.

However, despite the common principles on which are based procedural actions and unified civil procedural form, which are subject to legal proceedings, it is important to highlight some key points that distinguish the nature and content of the procedural actions of participants from the procedural actions of the court. As you know, the procedural law for the court is his duty. Hence, for the court established by procedural law procedural actions are binding, unlike procedural actions of the participants who commit such actions in most cases is to implement their procedural rights, and not for execution of their procedural duties. Hence, given the discretionary principles of civil procedural law and private law foundation of civil cases, procedural actions of the participants are mostly optional.

In addition, given the theory of civil procedural relations, the court is their required subject with which these relationships are occurring. Hence, it is seen obvious procedural connectivity of procedural actions of the parties with the procedural actions of the court, because without committing certain acts by court implementation of the procedural rights of participants is not possible. But you can talk about and feedback, because in view of the principle of discretionary and lack of judicial initiative (active participants – passive court), only persons concerned can initiate a civil judicial process in a particular case, and not the courts themselves. Moreover, throughout the court proceedings a precondition for committing certain court actions is the appropriate action of participants (filing of certain motions, appeals, etc.).

Keywords: civil procedure, procedural action, procedural activities, civil procedural legal relationships, court, participants of litigation, rights, responsibilities, purposes.

УДК 347.952

Є. О. ЯТЧЕНКО

ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЯК ЗАКЛЮЧНА СТАДІЯ У ПРОЦЕСІ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ОСОБИ

Досліджується процедура виконання рішення як стадія процесу захисту прав фізичних та юридичних осіб. Значна увага приділяється розгляду відмінностей між стадіями та провадженнями, поділу стадії виконання судового рішення на підстадії.

Ключові слова: виконання судового рішення, захист прав особи, провадження, стадія, підстадія.

Ятченко Е. А. Исполнение судебных решений как заключительная стадия в процессе защиты гражданских прав личности

Исследуется процедура исполнения судебных решений как стадия процесса защиты прав физических и юридических лиц. Большое внимание уделяется рассмотрению отличий между стадиями и производствами, делению стадии исполнения судебных решений на подстадии.

Ключевые слова: исполнение решение суда, защита прав лица, производство, стадия, подстадия.

Yatchenko Evgen. Execution of judgments as the final stage in the protection of civil rights of the individual

We study the decision process as a stage of the process of protecting the rights of individuals and legal entities. Much attention is given to consideration of the

© ЯТЧЕНКО Євген Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права факультету підприємництва та права Київського національного університету технологій та дизайну